

A MÁSODIK SZRSKICS-KORMÁNY

EZERKILENC SZÁZHARMINCKETTŐ november 5-én nevezték ki Szrskics második kormányát. Az új kormány összetétele a következő:

Miniszterelnök: Dr. Szrskics Milán
Külgügyminiszter: Dr. Jeftics Bogoljub
Belügyminiszter: Lázics Zsivojin
Hadügyminiszter: Sztojánovics Dragomir tábornok
Pénzügyminiszter: Dr. Gyorgyevics Milorád
Közlekedésügyminiszter: Radivojevics Lázár
Kereskedelemügyi miniszter: Dr. Sumenkovics Ilija
Középitészeti miniszter: Dr. Szrkulj Sztjepán
Földmívelésügyi miniszter: Demetrovics Juraj
Erdészeti és bányászati miniszter: Matica Pavle
Igazságügyminiszter: Makszimovics Bozso
Közoktatásügyi miniszter: Dr. Sztankovics Radenko
Szociálpolitikai miniszter: Pucelj Iván
Testnevelési miniszter: Dr. Hanzsek Lavoszláv
Tárcanélküli miniszterek: Dr. Krámer Albert, Dr. Kójics Dragutin és Dr. Karamehmedovics Hamdija.

Az 1932 július 2-án megalakult első Szrskics-kormányban a jelen kormány tagjai közül nem szerepeltek Sztankovics, Matica és Hanzsek miniszterek. Három volt miniszter kimaradt, négy tárcát cserélt. Krámer tárcanélküli miniszter a miniszterelnök állandó helyettese. A miniszterek közül kettő szlovén (Pucelj és Krámer), öt horvát (Szrkulj, Demetrovics, Matica, Hanzsek, Karamehmedovics), a többi szerb. Vallás szerint a tíz szerb miniszter pravoszláv (görög-keleti), egy horvát miniszter muzulmán (Karamehmedovics), négy horvát és két szlovén miniszter katolikus.

Szrskics Milán bosnyák-szerb. A világháború előtt szerepet játszott Bosznia politikai életében. Tagja volt az első és utolsó bosnyák szabornak, szélső nagyszerb programmal. A világháború kitörésekor külföldre szökött és részt vett a délszláv-emigráció munkásságában. Jugoszlávia megalakulása után mint a szerb radikális párt tagja hamarosan nagy befolyásra tett szert. Sógorságban van a délszláv diplomácia egyik vezéralakjával, Szpalajkovics Ljubomir párizsi követtel. Mindketten Jeftánovics Gligorijének, a „császárhű“ bosnyák-szerbek vezérének egy-egy lányát vették el. Mikor a belgrádi udvari kamarilla harca megindult az öreg Pasics ellen, Szrskics a kamarilla egyik vezére lett. A kamarilla-kormányok (Uzúnovics, Vukicsevics) idején miniszter. A Rádics-gyilkosság után megalakult Korosec-kormányban nem vállalt tárcát, hanem e kormány reménytelen vergődése alatt előkészíti a diktatúrát. A diktatúra kikiáltásakor (1929 jan. 6.) megalakult Zsivkovics-kormánynak előbb igazságügyminisztere, azután mint tárcanélküli

miniszter Zsivkovics állandó helyettese. Általában őt tartották a diktatúra lelkének. Az 1931 szeptemberi alkotmányt, az országnak banátusokra való osztását neki tulajdonítják. Az 1932 jan. 5-én kinevezett utolsó Zsivkovics-kormánynak belügyminisztere. A belügyi tárcát megtartja Marinkovics kormányában is, hogy 1932 júl. 2-án ő álljon a diktatúra élére.

Mi volt az első Szrskics-kormány megalakulásának az oka? Mi vezetett lemondásához? Miért jött Szrskics második kormánya?

Zsivkovics diktatúrája semmi eredményt sem tudott elérni. Nemcsak a horvát kérdést nem oldotta meg, hanem kiélestitte a szlovén kérdést is és megteremtette a szerb kérdést. Az az oligarchia, melyet a diktatúra rászabadított az országra, a legegységesebb emberi és polgári jogok elkobzásával provokálta a szájaskodást és politikai vitatkozást szerető szerbeket is és különféle durvaságokkal vérig sértette a régi szerb közélet vezető egyéniségeit. Így alakult ki az a különös helyzet, hogy bár a diktatúra éppen úgy szerb hegemoniát akar, mint valamennyi szerb párt, ez utóbbiak a diktatúra megbuktatására hajlandók voltak a federalista, sőt szeparatista elemek segítségét is igénybe venni. Mikor az álnparlament összeült, kiderült, hogy a tábornok még e gyászos gyűlekezet előtt sem tudja megállni a helyét. A franciák régóta sürgetik a diktatúra likvidálását. Nekik megbízható balkáni kaszárnyára van szükségük. Amíg Jugoszlávia minden erejét leköti a szerb-horvát viszály, addig a délszláv hadsereg megbízhatósága igen problematikus dolog. Mihelyt világos volt, hogy a diktatúra képtelen az ország belső válságát megoldani, a francia politika ellene fordult. Jugoszlávia anyagilag francia függésben él, tartósan tehát nem dacolhat Párizssal, amit különben külpolitikai körülkerítettsége sem enged meg neki. Viszont nincs egészen kiszolgáltatva a franciáknak, mert, amíg a francia-olasz ellentét megoldva nincs, Párizsnak szüksége van rá.

Zsivkovics tehát elejtetett és 1932 április 4-én Marinkovics addigi külügyminiszter alakított kormányt. Marinkovics a francia politika régi exponense Belgrádban. Ha nem is nyíltan, de a kulisszák mögött annál erélyesebben a régi politikai pártok egy részének megnyerését s aztán a diktatúra megszüntetését vette programjába. Odáig ment, hogy nisi híres beszédében, — melyet a cenzúra egy napig nem engedett kinyomatni, — még a nemzeti egység fennmaradását is eldöntendőnek mondta. Marinkovics egyetlen sikere az volt, hogy lehetővé tette az álnparlamentben az ellenzék megalakulását. Az érvényben lévő alkotmány szerint u. i. ha egy képviselő elhagyja azt a pártot, melyhez választási listájának vezetője tartozik, elveszti mandátumát. Miután az álnparlament választásakor Zsivkovics tábornoké volt az egyetlen lista, a képviselők, összesen 305, mind az ő listáján kerültek be. Így tarthatnak ugyan a parlamentben ellenzéki beszédeket, de a kormánypártból nem léphettek ki. Zsivkovicsot bukása után reaktiválták mint tábornokot. Erre letette mandátumát. Nem volt többé listavezető és ki lehetett lépni a kormánypártból. Ezzel a joggal egyelőre csak öt horvát képviselő élt, akik dr. Nikics Nikola volt miniszter elnöklete alatt Nemzeti Paraszt Klub címen új parlamenti pártot alakítottak. Marinkovics konciliánsabb magatartása a feloszlott szerb földművespártot arra

biztatta, hogy Szerbiában erőteljes köztársasági propagandát indítson. Lázics Voja, Tupanjin Milos volt képviselők és Jovánovics Dragoljub belgrádi egyetemi tanár voltak e nagysikerű akció vezetői. Amint Jovánovics szeptemberben és októberben lezajlott pőréből megállapítható, a belgrádi professzor már-már a szerbek Mecsekének érezte magát.

Marinkovics vállalkozásának eredendő bűne az volt, hogy nem tudott szakítani a diktatúra rendszerével és mégis a diktatúra vesztére tört. Ott ült a kormányban legveszedelmesebb ellensége, a belügyminiszter, Szrskics Milán. Szrskics régóta pártfogója volt a diktatúra különféle terror-egyleteinek. Június 7-én három, a titkosrendőrséggel összeköttetésben álló, kétes egzisztencia a horvát fővárosban merényletet követett el dr. Budák Mile horvát regényíró és jogpárti politikus ellen. Budák megsebesült, de életben maradt. Nikics egy interpellációban nyíltan Szrskicset tette felelőssé a merényletért, majd 210 horvát író,—köztük a zágrábi és a szarajevói érsek, a mosztári és a banjalukai püspök, — a belügyminisztert orgyilkosok cinkostársának nevezte. A helyzet Szrskicsre nézve igen veszedelmessé vált. Ha a Marinkovics-rendszer érvényben marad, bukása alig lett volna elkerülhető. Mozgósította tehát híveit, az ú. n. brisztoliakat — a Bristol-szállodában tartották megbeszéléseiket — és felhasználva a szerb földműves párt mozgalma miatt aggódó faktorok elkedvetlenedését, a premiert elgáncsolta. Marinkovics, aki már hosszú évek óta a legkülönbözőbb kormányok külügyminisztere volt, most a külügyi tárcát sem vállalta, amivel nyíltan szembehelyezkedett az új premier-vel.

Szrskics a parlamentet elnapolta, a szerb földművespárt vezéreit letartóztatta. A 210 horvát író ellen a főpapok miatt nem mert nyíltan fellépni, hanem ehelyett lecsapott a horvát főváros képviselőtestületére. Marinkovics Zágrábnak a diktatúra által kinevezett polgármesterét, Szrkuljt, középítészeti miniszterré nevezte ki. Azóta a várost Mahnik alpolgármester igazgatta, aki a zágrábi érsek jószágkormányzója. így a horvát főváros mintegy az érsek védelme alá került. A diktatúra által kinevezett városi képviselőtestület annyira az érsek után igazodott, hogy néhány írótagja aláírta a kétszáz tízek nyilatkozatát. Szrskics elmozdította Mahnikot és Krbek egyetemi tanárt tette meg polgármesterre. Az ötven városi képviselő közül huszonötöt elcsapott. Erre a többiek közül is többen letették mandátumukat, közöttük monsignore Kittig Szvetozár is, aki éveken át a diktatúra hűséges támasza volt Zágrábban. Kittig Krbekhez intézett levelében bejelentette a teljes szakítást a diktatúrával. Sibenik volt horvát diktatúra-miniszter ugyan-ezen okból letette belgrádi mandátumát.

Ez a fellépés pánikszerű hangulatot keltett az országban. Az első hetek után azonban Szrskics csodálatosan megszilárdult. Mi volt ennek az oka? Bizonyára elsősorban a francia befolyás. Emellett azonban Szrskicsnek tapasztalnia kellett, hogy hívei sem helyeslik a húrnak végsőkéig való feszítését. A brisztoliak 171-en voltak, mégis, mikor Szrskics a kormánypárt klubjában mint premier először látogatást tett, alig száz képviselő fogadta. A középiskolai tanárok, majd a tanítók belgrádi évi közgyűlésén nagyon éles kormányellenes beszédek hangzottak el. Hasonló jelenségek mutatkoztak a szerb papság kongresszu-

san. Az alsó papság az egyház jelenlegi alkotmányát, melyet Szrskics készített, magára nézve sérelmesnek tartja, mert minden hatalmat a kormánytól függő főpapságnak biztosít. Kosztics Ljubomir esperes nemcsak az egyházi alkotmányt támadta meg, hanem a kongresszuson elnöklő dr. Gyorgyevics Ireneus püspököt a napisajtóban is keményen megleckéztette. A kongresszuson kiderült, hogy a likai szerb egyházközségek, melyeket a szent színódus a károlyvárosi püspökségtől elvett és a sebenicoi alá rendelt, egyszerűen megtagadták az engedelmisséget. Az új premier félhivatalosa, a belgrádi Vréme, a szeparatista elemek fékentartására valami Vasgárdának az alapítását propagálta, jóformán minden eredmény nélkül. Mindez arra vallott, hogy a szerb társadalom telítve van elégedetlenséggel. Marinkovics abba az optikai csalódásba esett, hogy csak a horvát elégedetlenséget látta meg. Szrskics felismerte, hogy a szerb elégedetlenség veszedelmesebb a horvátnál. A horvátok a legrosszabb esetben elszakadnak. Szerbia nem szakadhat el, hanem egészei másként oldhatja meg a rendszer kérdését. Szrskics tehát elsősorban a szerb kedélyeket akarta megnyugtani.

A premier augusztus 7-én nem ugyan a parlamentben, hanem a kormánypárti klubban programbeszédet tartott. A diktatúra állandó frázisai a nemzeti egység biztosításáról, a kilenc banátus érinthetlenségéről, a törzsi, vallási és tartományi alapokon való pártalakulások eltiltásáról másként hangzottak a Marinkovics-kísérlet után, mint azelőtt, különösen a tizenhárompróbás nagyszerb Szrskics szájából. Törvényjavaslatot ígért a községi önkormányzatról, ami egy lépés volna a szabadságjogok helyreállítása felé. Egy további lépés volna az, hogy hajlandónak nyilatkozott a báni hatáskört kiépíteni, beismerve, hogy a bánok jelenleg nem többek mint főszolgabírák! Igen érdekes ez a vallomás, hiszen éveken át nagy horvát „vívmányként“ ünnepelte a diktatúra a banátusokat. A szerbek láthatták a premier e mondatából, hogy a báni hatáskör kiterjesztése nem veszedelmezteti a szerb hegemoniát. Végül kijelentette a premier, hogy a költségvetés egyensúlyát és a dinár árfolyamát minden körülmények között biztosítja.

A programbeszéd jó hatást tett. Akadtak horvát és szlovén szolgálattelkek, akik nemzetükkel el akarták hitetni, hogy a báni hatáskör kibővítésének ígérete autonómiát jelent. Sega képviselő Zágrábban Szrskicset a horvátok barátjaként ünnepelte, aki íme megölte a centralizmus hidróját. Pucelj miniszter meg azt beszélte Laibachban, hogy a készülő törvény nagyobb autonómiát fog Szlovéniának adni, semmint azt a szlovén autonomisták követelték. Apróbb borraivalókat valóban kaptak is a horvátok. Több az előző kormány által megszüntetett középiskolát helyreállítottak. Még Kapronca is visszakapta gimnáziumát, melyet azért veszített el, mert a gyerekek letépték Sándor király képét és Jugoszlávia térképére rárajzolták a jövő horvát állam határait. Az annyira gyűlölt zágrábi rendőrfőnököt, Bedekovics Jovánt, Belgrádba helyezték át. Rádics halálának évfordulóján, az eddigi szokástól eltérőleg, nem szaggatták le az eltiltott horvát zászlókat.

A diktatúra évei alatt előbb a horvát, utóbb a szlovén nemzeti gondolat is, ismételten a katolicizmus palástjába burkolta magát. Bár, aki a katolicizmust bántja, az mindig népszerű lesz Belgrádban,

a kormány számolva a katolicizmus világhelyzetével, óvakodott nyíltan fellépni ellene. A pravoszláv-szabadkőműves boulevard-lapokra bízták a nyelvöltögetést. Fogcsikorgatva túrték az eucharisztikus kongresszusokat. Közöttük a legfényesebb a szarajevói volt. A Princípe-mléktábláról nevezetes Grdjics képviselő a parlamentben tiltakozott e kongresszus ellen, mert, amint megható gyöngédséggel kifejtette, az eucharisztikus kongresszus sértené a muzulmánok vallási érzületét. A muzulmán válasz erre az volt, hogy tömegesen résztvettek az ünnepélyeken. A katolicizmus nagy nyeresége volt dr. Sztárcevic Ivánnak — doktorátusát a pesti egyetemen szerezte — zenggi püspökké történt kinevezése. A püspök beiktatása hatalmas horvát manifesztáció volt. A kormányköröket kínosan érintette, hogy a zágrábi érsek papjait eltiltotta az államosított Szokol ünnepein való részvételtől, mert a délszláv Szokol azonosította magát a Szokol cseh alapítójának, Tyrsnek, istentagadó ideológiájával. A keresztmozgalom folytonos erősödése, legújabbán a katolikus sajtó rohamos fejlődése arra vallanak, hogy a horvát katolikus egyház teljes erővel támogatni kívánja hívei nagy nemzeti harcát. Ha a cenzúra elkobozta is Szrebnics vegliai püspök egy könyvét és több katolikus lapot, ez a katolicizmus ellenálló erejét csak fokozza. Az olyan provokáció, mint az, hogy Zágrábban pravoszláv érsekséget alapítottak, élén egy balkáni főpappal, csak még jobban összeforrasztja a nemzeti és a katolikus gondolatot.

Minden ideiglenes siker ellenére két hónappal megalakulása után a Szrskics-kormány a bukás küszöbére érkezett. Ennek két oka volt: az egyik a velebiti felkelés, a másik a dinár esése. A velebiti felkelésről sok mindent összeírtak már, de még nem lehet az eseményeket a maguk igazi jelentőségében áttekinteni. Tény az, hogy egy 20—25 fűre tehető felkelő csapat igen jól felfegyverezve megfészkelte magát a Velebiten, onnan csendőrkaszármáyák, vonatok, őrzáratok ellen részben sikerült támadásokat hajtott végre, hetekig tartotta magát, nagy mértékben felborítva a volt Lika-Krbava megye nagy részében a rendet, azután egyetlen halott visszahagyásával titokzatosan eltűnt. A felkelőknek kétségtelenül nagyobb számmal voltak támogatóik a lakosságban, állítólag községenként kiépített szervezetük volt. A szerb sajtó állítása szerint néhány, a jogpárt politikai életében szerepet játszott ember is be volt avatva a dologba. Ez igaz lesz, mert néhány ilyen politikus még a felkelők eltűnése előtt emigrált. A szerb lapok a régi horvát emigráció jogpárti szárnyát teszik a felkelésért felelőssé és az olaszokat vádolják az akció morális és materiális támogatásával. Bizonyos az, hogy a kormány nehezen, aránytalanul nagy erők — állítólag 3500 csendőr és katona — mozgósításával tudta a rendet helyreállítani. A felkelés a horvát nemzeti öntudatot nagy mértékben megerősítette. Még nagyobb hatása volt a dolognak a külföldön. Beigazolódott, hogy jóformán a horvát nemzet vezéreinek áll, mikor csinálnak forradalmat. Ez Jugoszláviának úgyszólván megtépázott tekintélyét tovább rombolta. Mindenki úgy kezdi az országot értékelni, ahogyan egy a forradalom küszöbén álló államot értékelni szokás.

A felkeléssel egy időben Pemár Iván volt parasztpárti képviselőt, aki a Rádics-gyilkosságkor megsebesült és Rácsics Punisa golyóját

ma is szívében hordozza, néhány társával együtt letartóztatták államellenes röpiratok terjesztése miatt. Híre terjedt Macsek és Trumbics letartóztatásának is, de ez nem bizonyult valóznak. A Manchester Guardian számára adott interjúk miatt kihallgatták őket. Ezek az interjúk ugyan a mai délszláv alkotmány szempontjából befejezett haza- és felségárulások, de Belgrád, úgy látszik, már nem merahorvát nemzet vezéréhez nyúlni.

A likai felkeléssel párhuzamosan következett be a dinár esése. A kormány júliusban azt jelentette, hogy Jugoszlávia külföldi tartozása 33, belföldi tartozása hat milliárd dinár és hogy a költségvetés V₆-a a kölcsönszolgáltatásra megy. Kevéssel ezután Seton-Watson mindenkit felszólított, ne adjon kölcsönt Jugoszláviának. A gazdasági válság miatt fenyegető fizetésképtelenséget augusztusban a francia jóindulat hártotta el, amennyiben 184 millió francia frank kamatra és annuitásra 1933 október 15-ig haladékot adott. A kormány parlamenti bemutatkozása után a pénzügyminiszter a folyó költségvetési évre (1932 ápr. i—1933 márc. 31.) 1150 millió dinár hiányt vallott be. Ezt ezüstpénz forgalomba hozatalával, adóemeléssel és költségvetési redukcióval remélte kiegyenlíteni. A bizalom a kormányban annyira megingott, hogy pénzügyi hírekről kerültek hírek forgalomba. A kormány a hírt megcáfolta, de a kormánysajtó arról cikkezett, hogy a parasztnál eldugott pénzre adót kell kivetni, ami igen alkalmas ötlet volt a cáfolat értékének megsemmisítésére. A dinár értéke rohamosan kezdett csökkenni és 40%-ot is elért a diszázió. Ebből 20%-ot a kormány is elismert, mikor október 15-én elrendelte a transzfer-moratóriumot és a külföldi valuták hivatalos árfolyamára 20%-os felárat fizetett. Sőt később az exportöröknek a beszolgáltatott idegen valutákra 35% felárat fizettek. Szrskics a dinár esését átmeneti jelenségnek minősítette és az ország fizetési mérlegének kedvezőtlen voltával magyarázta. Bizonyos az, hogy a dinár esése a legteljesebb ellentétben állott a premier bemutatkozásakor hangoztatott ígéretével, hogy a dinár árfolyamát minden körülmények között megvédi.

A velebiti felkelés és a dinár esése Szrskics rendszerét válságba sodorta. Anélkül, hogy a minisztérium formálisan lemondott volna, a velebiti felkelés megszűnte után a kulisszák mögött megindultak a tárgyalások. Október 20-án az alkotmány szerint a parlament őszi ülészsakra ült össze és elnökséget választott. A kormánypártnak 300 képviselőtagja volt, akik valamennyien Zsivkovics kegyelméből jutottak mandátumhoz. A képviselőház régi elnöke, Kumanúdi mégis csak 216 szavazatot kapott, az elnökök 206—165 szavazatot. A képviselőház további ülései a teljes dezolátság képét mutatták. Minden óvintézkedés ellenére elterjedt Davies J. Rhys angol képviselő interpellációjának híre és több példányban is becsempészték az országba ugyané képviselőnek az angol parlament Balkán-komitéja számára készült jelentését a jugoszláviai állapotokról. Davies Riley Ben volt képviselő társaságában a délszláv kormány tudtával beutazta az országot és jelentésükben az ország közállapotairól szerfelett kedvezőtlenül nyilatkoztak. A jelentés (*The Croats under Jugoslavian rule. 1932..okt.*) szinte fenntartás nélkül igazolja a horvát emigráció parasztpárti szárnyá-

nak állításait, melyeket ez a genfi Croatia című időszaki lapban tett közzé. Davies a megoldást széleskörű autonómiák azonnali életbe léptetésétől várja. Ugyanakkor híre járt, hogy a Párizsban tartózkodó Pribicevics Szvetozár meggyőzött egyes francia politikusokat arról, hogy Jugoszlávia csak federációkkal menthető meg. Váratlanul hazaérkezett Balugdzsics Zsivojin berlini délszláv követ, akit a király döntő elhatározások előtt mindig meghallgat. A követ állítólag mint homo regius megkezdte a tárgyalásokat a szerb radikális és a szerb demokrata párt vezetőivel. Ezek összekötetésbe léptek Koroseccel, aki, úgylátszik, az ő megbízásából Macsekhez utazott. Ezek a tárgyalások ma még nem tekinthetők át a maguk egész terjedelmében. A lapok egy szót sem írhattak róluk és azok, akiknek a tárgyalásokban komolyabb szerep jutott, hallgatnak.

Nyilvánosságra került Macsek, Trumbics, Budák, Wilder, Kecmánovics, Koszánovics és Boskovics aláírásával egy közös deklaráció a délszláv kérdés megoldásáról. Az aláírók a diktatúra előtt létezett valamennyi horvátországi horvát és szerb párt képviselői, ennél fogva a deklarációt joggal tekinthetjük egész Horvátország véleményének. Magyar fordításban ekképpen hangzik:¹

1. A demokrácia elvén állva, a nemzeti szuverenitást tekintjük minden állami szervezet gerincének és magát a nemzetet minden politikai autoritás és minden közhatalom egyedüli és kizárólagos forrásának.

2. Miután a parasztság mint kollektív fogalom nemzeti kultúránk, gazdasági életünk, társadalmi konstrukciónk és erkölcsi értékeink hordozója és ezenkívül a nemzet óriási többségét is képezi, ezért a parasztságnak kell egész élet-szervezetünk alapjává lennie.

3. Megállapítjuk azt a tényt, hogy a szerbiai hegemonia, amelyet kezdettől fogva Horvátországra és valamennyi a Drina, Száva és a Duna innesső részén levő területünkre rákényszerítettek, a maga tehetetlenségével és erőszakos és erkölestelen módszereinek segítségével kezében tartva az egész állami hatalmat, rombolóan hat, megsemmisíti összes haladó intézményeink és szerzeményeink erkölcsi értékét, a nemzet anyagi javait és lelki békéjét. Ez az állapot tetőpontját érte el az 1929 január hatodikai abszolutisztikus rezsimmel, amely megerősítve ezt a hegemoniát, összes végzetes következményeivel együtt megszüntette még a polgári és politikai szabadságot is.

4. Ilyen súlyos tapasztalatok után arra az elkerülhetetlen következtetésre jutunk, hogy visszatérve az 1918. évre mint kiinduló pontra, határozott és minél jobban szervezett harcot kell folytatni e hegemonia ellen azzal a céllal, hogy azt minden országrészünkből eltávolítsuk úgy, hogy ennek a hegemoniának minden hatalma és befolyása eltűnjék innen, összes exponenseivel együtt.

5. Csak ezen előfeltételek mellett lehet az állami közösség új berendezéséhez hozzálatni, amelynek elvi alapja — nem bocsátkozva most ezeknek az alapoknak részletes fejtegetésébe — az a gondolat lesz, hogy ez a közösség kizárja egy vagy több tagjának a hatalmát a többiek felett, hogy ez a közösség az érdekek asszociációja lesz tagjainak szabad akaratára alapítva úgy, hogy minden tag a saját országában, valamint az összes társultak a közösség általános érdekű ügyeinek együttes intézésében, amelyet egyezményben fognak megállapítani, biztosítani tudják mind a külön, mind a közös érdekeket is és garantálni tudják a szerb nemzet, horvát nemzet és szlovén nemzet haladását és erkölcsi és anyagi virágzását. A másnyelvű kisebbségek külön érdekeit teljes mértékben garantálni fogjuk.

¹ A fordítás az újvidéki Reggeli Újságból való, de erős átvitással. A fordító nem ismeri a horvát közjogi terminológiát s ezért súlyos tévedésekbe esett.

Nem hiszem, hogy a horvát iskolákban valaha is ezt az Öt pontot fogják a szabatos és világos fogalmazás mintájaként bemutatni. Sokan szólhattak bele a deklaráció szerkesztésébe, sokféle szempontot kellett a fogalmazásnál figyelembe venni, míg ez az írás létrejött. Azonban így is meg lehet érteni.

A legfontosabb momentumnak az 19x8-1 alapra való visszatérés látszik. Itt azonban mindjárt vitás az, hogy mit kell 1918-as alap alatt érteni: a horvát szábor október 29-i határozatát-e, vagy a délszláv egység december 1-i belgrádi kikiáltását? Feltétlenül a szábori határozatot. Miért? Mert Rádics a december 1-i aktuson nem vett részt, sőt azt eleve érvénytelennek nyilvánította, mert a parasztpárt és más nemzeti pártok ismételten hangsúlyozták, hogy Horvátországot csak a szábori határozat köti és mert a délszláv egységet az akkori szerb régens és jelenlegi délszláv király kiáltotta ki és az öt pont elseje a szuverénitást kizárólag a nemzetnek igényelve az aláírók egy a nemzet megkérdezése nélkül végrehajtott uralkodói aktust nem tarthatnak jogérvényesnek.

Mi van a szábori határozatban? Horvát-Szlavon-Dalmát-országokat a horvát országgyűlés szuverén államnak nyilvánítja, kijelenti hajlandóságát, hogy a népek önrendelkezési joga és a délszlávok nemzeti egysége alapján belép a megalakulandó délszláv államba, de kiköti, hogy az új államnak mind szervezetéről mind kormányformájáról a konstituanté fog dönteni még pedig minden majorizációt kizáró előre megállapított kvalifikált többséggel.¹ — Az hogy a kormányformáról való döntés is a konstituanté joga, megerősíti magyarázatunkat, hogy az öt pont a szábori határozatot ismeri el kiinduló pontnak. Világos, hogy az öt pont elseje a fennálló királyi hatalom jogszerűségét is kétségbe vonja.

Az ötödik pont derogálja a szábori határozatban kontemplált közös konstituantét és helyébe a szuverén szerb, a szuverén horvát és a szuverén szlovén nemzet megegyezését teszi. (Ez a királyi hatalom újabb negálása.) Egy trialisztikus szerb-horvát-szlovén állami közösség kereteit állapítja meg ez a pont. Kimondja, hogy az „érdekek asszociációja“ képezi az állami közösség alapját, amivel derogálja a szábori határozatnak a délszláv nemzeti egységet jogforrásként említő részét. Az öt pont sem állami, sem nemzeti egységet nem ismer, amivel félreérthetetlenül világcsalásnak minősíti a Jugoszlávia állami létének alapját képező ú. n. délszláv egységet. Miután a szuverénitást hordozói egyedül a délszláv nemzetek, ennél fogva, ha a szábori határozatban előírt és az öt pontban állami közösségnek minősített egyesülési kísérlet nem vezetne célra, azaz a három szuverén nem tudna megegyezni egymással, Horvátország teljes mértékben visszanyeri önrendelkezési jogát. Ez az öt pontban expressis verbis nincs kimondva, de megállapításaiból logikusan következik. Hiszen az 5. pont a megteremtendő állami közösségről, mint lehetőségről beszél és hangsúlyozza a tárgyaló felek szabad akaratát, mint jogforrást. Végeredmény: marad a szábori határozatból Horvátország szuverénitása és a szerb és a szlovén nemzettel való megegyezés megkísérlésének kötelezettsége.

¹ A szábori határozatnak csak az itt bennünket érdeklő részét idéztük. Teljes szövegét magyar fordításban l. Budapesti Szemle 200 k., 15—16. l.

Kevésbé fontos, de érdekes jelenségek még az alábbiak. A 2. pont a régi radicsiánus ideológia hangsúlyozása. Ez a pont azonban burkoltan azt is megállapítja, hogy a szerb nemzet nevében beszélni a szerb földműves-párt az illetékes. A 3. pont a szerbiai hegemonia jellemzésével a radikális és a demokrata pártokat teszi felelőssé az abszolutizmust megelőző idők visszaéléseiért, hiszen akkor ők voltak kormányon. A 4. pont minden további az 5. pontban részletezett állami közösség megalakulásának előfeltételül a közös harcot jelöli meg a szerbiai hegemonia exponenseivel szemben.

Ezzel a válasszal a lappangó válság sorsa eldőlt. Macsekék álláspontjának elfogadása a király részéről egyenlő volna a trónról való lemondással. A királyi hatalom megszűnnék és a három szuverén nélküle tárgyalna egymással. A mai viszonyok közt ez békés trónfosztás. Macsekék álláspontjának a történeti szerb pártok részéről való elfogadása viszont egyenlő volna Jugoszlávia békés szétválásával, hiszen, amint Horvátország nemcsak jogilag, hanem tényleg is szuverénné vált, csak fegyveres erőszakkal lehetne rákényszeríteni, hogy Szerbiával állami közösségbe lépjen. Egészen mellékes, hogy Balugdzsics és a válságban szintén szerepet játszott Marinkovics, vagy Korosec és a szerb politikusok min. tanácskoztak Macsek válasza után. A kérdés lényege már eldőlt.

A délszláv közvélemény csak félhónap múlva értesült Macsekék határozatairól. A kormányajtó különösen Pribicsevicset támadta meg, őt vádolva a határozatok értelmi szerzőségével. Fribicsevics Párizsban valóban a királyi ház eltávolítását követeli és egy francia vezetés alatt álló bolgár-szerb-horvát-szlovén köztársasági konföderációt hirdet. Állítólag a francia közvéleményben ez az eszme bizonyos visszhangra talált. Ha ebből a szemszögből nézzük az öt pontot, lehetetlen bizonyos összefüggéseket észre nem vennünk. A királyi házra nézve ez a pribicsevicsianus koncepció veszedelmessé válhatik. Hogy a diktatúrából a franciák ki vannak ábrándulva, ez már ténynek vehető. Ha Pribicsevics komoly garanciákat tud nyújtani, hogy tervei realizálhatók, akkor még Bulgária nélkül is¹ elfogadnák e megoldást a franciák. A baj azonban éppen az, hogy a horvát nemzet már semmiféle formában sem akar együtt maradni Szerbiával. A Pribicsevics-játszma mindazonáltal még befejezetlen. Hogy Macsek és a többi aláírók ellen szidalmazáson kívül a diktatúra semmit sem mert tenni, eléggé elárulja, mennyire megrokkant. Sem a pribicsevicsianus koncepciót, sem Macsekék válaszát nem lehet egyszerűen a politikai fantasztikumok közé elkönyvelni.

Minderről azonban néhány beavatotton kívül senki sem tudott, csak a lappangó válság híre terjedt el, habár a lapok egy szót sem írhattak róla. November 3-án aztán a Szrskics-kormány beadta lemondását. Világszerte az volt a benyomás, hogy valami alkotmányos kísérlet következik. Pedig Szrskics azért mondott le, mert ez a kísérlet már megbukott. Le kellett mondania, hogy egy új kinevezéssel dokumen-

¹ Musanov bolgár premier valószínűleg ezekre a hírekre célt, mikor Jugoszlávia és Bulgária egyesülését az integrális jugoszlavizmus alapján fantómnak és üres mesének mondta.

tálja a kulisszák mögött lefolyt válság befejezését. A válság gyors elintézése mutatja, hogy Szrskics lemondásakor már el volt döntve, hogy marad a diktatúra. A szenátus és a képviselőház, valamint a kormánypárt elnökeinek királyi audienciája után november 5-én megalakult Szrskics második kormánya.

A Szrskics-kormány reaktiválása kínos hatást tett. Marinkovics azonnal külföldre utazott és pár nap múlva Balugdzsics is visszatért székhelyére. A kormánypártból kezdtek egyes szerb képviselők kilépni. Pár nap múlva Délszláv Nemzeti Klub címen Trpkovics Sztavra képviselő elnöktele alatt új pártot alakítottak. A párt az 1929 január 6-i alapon áll, de bizalmatlan a kormány iránt. Követeli a titkos választójogot és a községi és banátusi választások sürgős megejtését. A klub tagjainak száma jelenleg 13, de a parlamenti bizottságok választásánál leadott szavazatok aránya mutatja, hogy további csatlakozások várhatók. A kormánypárti és az ellenzéki listákra leadott szavazatok arányai e választásoknál a következők voltak: 139:40; 143:42; 116:29; 117:30.

A Szrskics-kormány megalakulása után lapjaiban feltűnően hangsúlyozta a válság kitörésének, lefolyásának és megoldásának szigorúan parlamentáris jellegét. Ez annál érdekesebb, mert az érvényben lévő alkotmány szerint a kormány nem felelős a parlamentnek. Szrskics a kormánypártban tartott programbeszédében demokratikus reformokat ígért: választások kiírását a községekben és a banátusokban, új liberálisabb törvényeket a gyülekezési jogról, pártok és egyesületek alakításáról és új választójogot. Persze, az ismert kautélával: nem szabad törzsi, vallási és tartományi alapon semmiféle pártot alakítani, listát összeállítani, hanem csakis integrális jugoszlavizmus alapján. Ami eddig nem történt meg, a kormányprogramról egy hétig tartó vitát tartottak a kormánypártban, melyen a miniszterek is részt vettek. A cenzúra e vita közlését csak igen hiányosan engedte meg, bizonyára nem azért, mert az elhangzott beszédek a kormányt dicsérték volna.

A kormány befelé és kifelé azt a benyomást akarta kelteni, hogy a parlamentarizmus helyreállítása felé jelentős lépések történnek és a népakarat megnyilvánulását biztosítani kívánják. A két szlovén miniszter Marburgban a közigazgatás „dekoncentrációját“ helyezte kilátásba. Azzal a ténnyel, hogy a hajdan federalists Szrkulj mellé még egy hajdan federalists minisztert (Hanzsek) vettek a kormányba, a horvátok felé is hangsúlyozni kívánták az állítólagos autonomists tendenciát.

A kormány be is terjesztett néhány olyan törvényjavaslatot, mely a „demokrácia“ felé való haladást mutatja. Ezentúl előzetes engedély nélkül lehet zárt helyen gyűlést tartani, de a gyűlés az illetékes hatóságnak 24 órával előbb bejelentendő. A pártalakítást is megkönnyítik. Száz aláírással be kell terjeszteni a párt programját a belügyminiszternek és ez harminc napon belül megengedi, vagy nem engedi meg a szervezkedés megindítását. Ha megengedi, akkor az ország járásainak legalább a felében, de oly módon, hogy e járássok legalább a banátusok $\frac{2}{3}$ részében feküdjenek, legalább 30—30 párttag mutató ki, ami a belügyminiszter előtt igazolandó, hogy ez azután újabb har-

minc napon belül megengedje, vagy ne engedje meg a párt megalakulását. Képviselőválasztáskor az országos listát száz ajánló írja alá és megint 30—30 aláírás szükséges az ország járásainak legalább a felében, de oly módon, hogy e járások a banátusoknak legalább $\frac{2}{3}$ része között oszoljanak meg. Az az országos lista, mely relatíve a legtöbb szavazatot kapta, megkapja minden banátus mandátumainak $\frac{3}{5}$ részét. A szavazás nyílt.

Akármilyen különösen hangzik, ez az európai fogalmak szerint lehetetlenül retrográd választási és pártalakítási rend a mai állapotokhoz képest haladást jelent. Haladást jelent maga az a tény is, hogy a választójog reformja a parlament elé került, mert az a parlament, mely új választójogot hozott, halálra ítélte önmagát. Szrskics tehát választásra készül. Külföldön ezzel a parlamentáris élet megindulásának illúzióját akarja kelteni, belföldön a választások idejére a mandátum-hajhászás szellemével háttérbe szorítani minden más kérdést.

A javaslatok azt is elárulják, milyen parlamentet akar a premier összehozni. A banátusok kétharmadában a régi pártok közül csak a szerb radikális és a szerb demokrata párt tud ajánlókát találni. Szrskics kezdettől fogva Szerbiát akarta pacifikálni, a választási trükk ugyanezt a célt kívánja szolgálni. A két nagy szerb párt még az alkotmányos korszakban felvette nevébe a délszláv jelzõt, tehát a jugoszlavizmust formailag elfogadták. Szrskics nem azt akarja, hogy a szerb pártok többséget kapjanak. Az az intézkedés, hogy a relatíve legtöbb szavazatot kapott lista megkapja a mandátumok $\frac{3}{5}$ -ét, a többséget a kormánypártnak biztosítja. Szrskics a szerb pártokból csak számbavehető ellenzékot akar teremteni. Ezzel dokumentálni fogja a diktatúra győzelmét a történeti pártok felett és a parlamenti élettel a szerb pártokból kikényszeríteni az új helyzet elismerését. A radikálisok és a demokraták belépésével a parlamentbe végleges elválasztó vonalat akar vonni ezek és a parlamentbe be nem engedett pártok között.

A banátusok $\frac{2}{3}$ -ában az ország néprajzi összetételénél fogva sem a horvátok, sem a szlovének, sem a kisebbségek nem tudnak jelölni. Ha összefognának mind, akkor igen. De a választásban való részvételt számukra eleve lehetetlenné teszi, hogy előbb el kell ismerniük az integrális jugoszlavizmust. Ha erre is rászánnák magukat, akkor a belügyminiszter nem engedi meg a pártalakítást. Elméletileg elképzelhető egy horvát-szlovén-radikális-demokrata lista is. Ez esetben a pártalakítást betiltanák, vagy belekötnének a párt listájába, hiszen az ajánlásoknál esetleg egyetlen járás egyetlen aláírásának érvénytelenítése kizárja a választásból az egész listát!

Elképzelhetetlen, hogy Macsekék ilyen körülmények közt részt vehessenek a választáson. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Horvátország ne legyen képviselve a parlamentben. Tegyük fel, hogy pl. a szávai banátusban egyetlen polgár sem szavazna. Ez esetben is az egyes listákra a többi banátusban leadott szavazatok aránya szerint osztoznának meg a horvát mandátumokon a választáson résztvevő pártok. Elképzelhető, hogy a radikálisok és a demokraták is kimondják a passzivitást. Mivel mégis szerb érdek, hogy a szerb ellenzék szóhoz jusson, Szrskics számít a fiatal akarnokok és öreg kalandorok akcióba

lépésére saját vezéreik ellen. És ha nem: ott van a jelen parlament két ellenzéki pártja és lehet még teremteni egy-két állellenzéki pártot is. A diktatúrahű „szocialisták“ Szarajevóban máris kijelentették, hogy pártot alakítanak.

Valahogyan így képzelem el Szrskics a közeljövő délszláv politikai életének alakulását. El kell ismernünk, van a dologban stílus és nem lehetetlen, hogy a premier egyelőre tartani tudja magát ezzel a taktikával. Az elmúlt 14 év annyi lehetetlennek tartott dolgot produkált Jugoszláviában, hogy ezzel is számolnunk kell mint lehetőséggel.

Ideig-óraig tartó sikerekkel azonban Jugoszlávia helyzete nem lesz jobbá. Fifikával a délszláv-kérdést megoldani nem lehet. És a kérdés megoldását sem lehet sokáig halogatni, hiszen minden ingadozik az országban. Színes szappanbuborékokat fúj szalmaszálán a gyerek. A szappanbuborékok a szellő szárnyán szállnak, táncolnak, tündöklenek a napsugárban, aztán szétpattannak. A történelem szekere szörnyű dübörgéssel vágat a maga útján, felborítva, letiporva, szétmállasztva mindent, ami neki ellenáll. Ki nézi, ki kérdi, hova lett a gyermek és színes szappanbuborékai?

BAJZA JÓZSEF